

De verspreiding van drie slakken van de Habitatrichtlijn in Nederland

Arno Boesveld, Sylvia van Leeuwen, Adriaan Gmelig Meyling en Jaap de Boer

The distribution of three snails protected by the Habitats Directive in the Netherlands

Summary. Desmoulin's whorl snail *Vertigo moulinsiana*, the Narrow-mouthed whorl snail *Vertigo angustior*, and the Ramshorn snail *Anisus vorticulus*, are the Annex II species within the European Habitats Directive that occur in the Netherlands. This means that the habitats of these snails in the Netherlands must be protected. 'Habslak' projects have been carried out since 2004, to determine more precisely where these species occur in the Netherlands. This report documents current information on the distribution of the three species in the Netherlands. Many new populations were discovered: in particular, *Vertigo moulinsiana* has a much wider distribution than was previously recognized. Subsequent papers in this issue of Spirula describe the current protection status of these species, and habitat conservation measures are recommended to maintain and expand the present populations.

Inleiding

In bijlage 2 van de Europese Habitatrichtlijn zijn 33 soorten weekdieren opgenomen, waarvan er drie in Nederland voorkomen: de Zegge-korfslak (*Vertigo moulinsiana*), de Nauwe korfslak (*Vertigo angustior*) en de Platte schijfhoren (*Anisus vorticulus*). De Nederlandse regering moet er voor zorgen dat deze soorten in Nederland in stand blijven, door er 'speciale beschermingszones' voor aan te wijzen. Ook voor andere in Europa bedreigde soorten planten en dieren moeten beschermde gebieden ingesteld worden. Deze verplichting geldt voor alle lidstaten van de Europese Unie. Al deze gebieden samen zullen het Europese Natura 2000-netwerk gaan vormen.

Toen Nederland met deze opdracht aan de slag ging was niet goed bekend waar deze slakken precies leefden. Het ministerie van Economische Zaken (voorheen Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij) heeft daarom aan Stichting ANEMOON, als organisatie met specifieke ervaring, gevraagd de verspreiding van deze soorten beter in kaart te brengen. Van 2004 tot en met 2011 heeft Stichting ANEMOON met dit doel het project 'HabSlak' uitgevoerd. In 2012 is een tweede inventarisatieronde gestart. De uitkomsten van het onderzoek tot en met eind 2013 vatten we hieronder per soort samen, waarbij we ingaan op verspreiding en verworven ecologische inzichten. Gevalideerde waarnemingen uit de gegevensbestanden van waarneming.nl (<http://waarneming.nl/>) zijn toegevoegd aan het HabSlak bestand.

In de twee volgende artikelen in deze Spirula gaan we in op de huidige mate van bescherming van de drie soorten en op de beheermaatregelen die nodig zijn om de populaties van deze soorten op niveau te houden dan wel te versterken.

Zegge-korfslak (*Vertigo moulinsiana*)

Fig. 1. Zegge-korfslak *Vertigo moulinsiana*.
Foto: Adriaan Gmelig Meyling.

Van de Zegge-korfslak is al heel lang bekend dat deze zeer zeldzaam voorkomt in het Geleenbeekdal in Zuid-Limburg. Tot voor kort werd gedacht dat dit het enige leefgebied in Nederland was (zie bijvoorbeeld Gittenberger et al., 1984). Groot was de verrassing toen de Schelpenwerkgroep Delfzijl in 2003 Zegge-korfslakken ontdekte in het Leekstermeergebied (Zandvoort, 2004). Tussen 1999 en 2005 is de Zegge-korfslak door groeiende interesse en gerichte zoekacties ook gevonden in het Swalmdal (Limburg), het Roerdal (Limburg) (Keulen, 2007) en langs de Groote- of Achterwaterschap in de Alblasserwaard en de Rotte bij Moerkappelle (Zuid-Holland). Na de start van het HabSlak-project ging het nog harder. De soort werd ontdekt in het ene na het andere natuurgebied. En niet een enkel verdwaald slakje, maar geregeld grote populaties. Sinds 2004 werd de soort levend waargenomen in 334 kilometer-hokken (fig. 2). Zegge-korfslakken komen nog steeds voor in Zuid-Limburg, maar veel grotere leefgebieden met grotere dichtheden zijn gevonden in de plasseengebieden van midden-Nederland, Zuid-Friesland en de kop van Overijssel. De belangrijkste Natura 2000-gebieden voor deze soort zijn de Wieden, de Weerribben en de Oostelijke Vechtplassen.

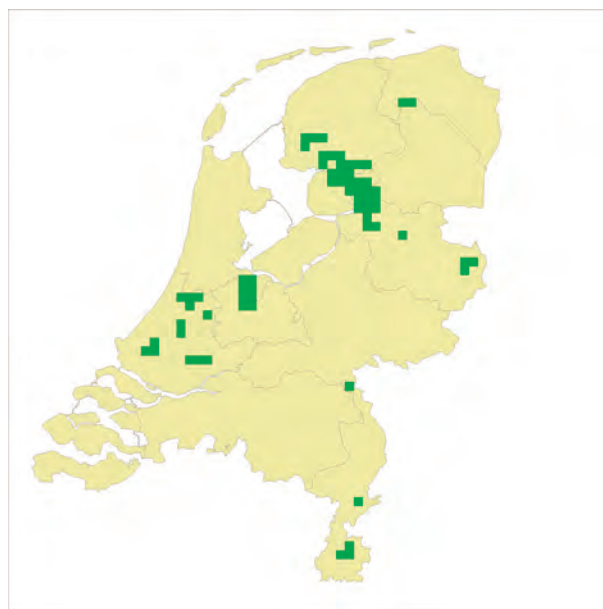

Fig. 2. Verspreiding Zegge-korfslak 2004-2013, schaal 5x5 km.

Zegge-korfslakken zijn kieskeurig. Ze houden van voedselrijke en matig voedselarme, moerassige biotopen die niet of zeer extensief beheerd worden. De voorkeur gaat uit naar moeras-, oever- en pluimzeggenvegetaties, waarop de slakken

gedurende het hele jaar aanwezig zijn en dus ook overwinteren (fig. 3 en 4). Onder voedselrijke omstandigheden worden de grootste aantallen waargenomen: tot meer dan 500 exemplaren per vierkante meter. De meest voedselrijke omstandigheden waarin de soort is aangetroffen zijn oeverzones van (voormalige) rivieren en meren zoals de Rotte in Zuid-Holland, het Zwarte Water in Overijssel, de Lende, de Tjonger en het Tjeukemeer in Friesland, de Kagerplassen en het Braassemmeer in Zuid-Holland en het Leekstermeer in Groningen. De matig voedselarme biotopen waarin de soort leeft betreffen vrijwel steeds grootschalige laagveenmoerassen zoals de Wieden en de Weerribben in Overijssel en het Vechtplassengebied in de provincies Utrecht en Noord-Holland. Jonge verlandingsoevers hebben in deze gebieden een duidelijke voorkeur. Zegge-korfslakken leven van schimmels, micro-algen en mogelijk ook bacteriën op de bladeren van moerasplanten (Killeen, 2003).

Fig. 3. Zeggevegetaties in een open moerasbos met kwel zijn een geschikte biotoop voor Zegge-korfslak
Foto: Adriaan Gmelig Meyling.

Fig. 4. Ook verlandingsvegetaties met moeraszegge vormen een goed biotoop voor Zegge-korfslak Foto: Arno Boesveld.

Nauwe korfslak (*Vertigo angustior*)

Vóór 2000 was de Nauwe korfslak bekend van 78 km-hokken, merendeels in de kalkrijke duinen ten zuiden van Bergen (NH) en daarnaast uit Zuid-Limburg en langs de Rijn bij Millingen. Tijdens herinventarisatie van deze hokken in 2004-2005 werd deze soort in 47 van de 78 km-hokken teruggevonden. In de jaren daarna liep dit aantal nog wat verder op. Net als de bekende locaties lagen de nieuwe locaties vrijwel allemaal in de kalkrijke duinen ten zuiden van Bergen. Daarnaast zijn

Fig. 5. Nauwe korfslak *Vertigo angustior*.
Foto: Adriaan Gmelig Meyling.

Nauwe korfslakken gevonden in het oostelijk deel van het Waddengebied (Schiermonnikoog en Rottum). In de periode 2004-2013 is de soort levend gevonden in 149 km-hokken (fig. 6). De belangrijkste Natura 2000-gebieden voor de Nauwe korfslak zijn Kennemerland-Zuid, Voornes Duin, Meijndel & Berkheide, Solleveld & Kapittelduinen, Duinen Goeree en Kwade Hoek.

Fig. 6. Verspreiding Nauwe korfslak 2004-2013, schaal 5x5 km.

De Nauwe korfslak heeft een voorkeur voor vochtige, ongestoorde, kalkrijke kustduinen (fig. 7) en kwelgebieden (fig. 14). Vooral in vegetaties van Duindoorn, populierachtigen en langhalmige grassen wordt de soort veelvuldig – en geregeld in zeer grote dichtheden – aangetroffen: tot ca. 1500 exemplaren per vierkante meter. Ze leeft in de ondergroei van deze vegetaties in de strooisellaag en in terrestrische mosvegetaties.

Onder minder kalkrijke omstandigheden is het belang van populierenbosjes (fig. 8) erg groot voor de Nauwe korfslak, vanwege het kalkrijke bladstrooisel dat deze bomen leveren. In de binnenduinen komt de Nauwe korfslak vrijwel alleen in deze bosjes voor. Ook in gemengde struwelen (Wegedoorn / Meidoorn / Kardinaalsmuts / Duindoorn) is de trefkans groot. Half open struwelen zijn daarbij duidelijk favoriet. Buiten de kustduinen en kwelders is de Nauwe korfslak erg zeldzaam. Bij Millingen aan de Rijn is de soort bekend van enkele locaties in hooggelegen rivierduinen. In het Colenbranderbos, een hardhout-ooibos, is de soort ondanks meerdere uitgebreide zoekacties niet teruggevonden. Dit is vermoedelijk te wijten aan het veranderde beheer, namelijk begrazing en verwijdering van populieren. In Limburg is de Nauwe korfslak op enkele plekken aangetroffen in kalkrijke kwelgebiedjes in gras- en zeggevegetaties (Keulen, 2007).

Fig. 7. Vergezicht op het duingebied Berkheide, leefgebied van de Nauwe korfslak. Foto: Arno Boesveld.

Fig. 8. Populierenbosjes zijn niet alleen van groot belang voor de Nauwe korfslak, maar ook voor het zeldzame Schorshorentje en het nog zeldzamere Vergeten schorshorentje. Foto: Arno Boesveld.

Platte schijfhoren (*Anisus vorticulus*)

Het gerichte verspreidingsonderzoek naar de Platte schijfhoren is drie jaar later gestart dan voor de beide korfslakken, omdat deze soort later onder de bescherming van de Habitatrichtlijn is gekomen. Dat is pas gebeurd bij de toetreding van een aantal Oost-Europese landen tot de Europese Unie.

Bij de start van het HabSlak-project was bekend dat de Platte schijfhoren vooral voorkwam in Zuid-Holland en Utrecht, met

Fig. 9. Platte schijfhoren *Anisus vorticulus*. Foto: Adriaan Gmelig Meyling.

verspreide vindplaatsen in andere provincies (Gittenberger et al., 1998). In het laagveengebied van Zuid-Holland en Utrecht werd de soort inderdaad aangetroffen. Daarnaast werd de Platte schijfhoren veel gevonden in noordwest Overijssel, in Friesland en in het rivierengebied. In de periode 2004-2013 is de Platte schijfhoren gevonden in 368 km-hokken (fig. 10). De belangrijkste Natura 2000-gebieden voor de Platte schijfhoren zijn de Wieden en de Weerribben, de Oostelijke Vechtplassen en de Nieuwkoopse Plassen & De Haeck. De Platte schijfhoren is meer buiten Natura 2000-gebieden aangetroffen dan daarbinnen (224 van de 368 km-hokken, dat is 61%). In Noord-Holland leek ook veel potentieel geschikt leefgebied voor de Platte schijfhoren aanwezig te zijn, maar ondanks intensieve zoekacties is hij daar vrijwel nergens gevonden. Mienis (2005) vond eenmaal een exemplaar van de soort in een waterreservoir bij Midsland op Terschelling. Deze vondst is niet op de kaart afgebeeld omdat we vermoeden dat het om een aangevoerd exemplaar gaat.

Fig. 10. Verspreiding Platte schijfhoren 2007-2013, schaal 5x5 km.

De Platte schijfhoren heeft een voorkeur voor voedselrijke, stilstaande, zonbeschenen, zoete wateren met een rijke, liefst

gevarieerde plantengroei (fig. 11). De soort is veel aangetroffen in wateren met vegetaties van Krabbescheer, Grof hoornblad, Kikkerbeet, Brede waterpest en Smalle waterpest. Met name in het veenweidegebied zijn veel populaties met geregeld hoge dichtheden gevonden. Ook in kleigebieden op plekken met kwel en veen in de onderlaag komt de slak voor. Tot op zekere hoogte lijkt intensief beheer, zoals het jaarlijks schonen van sloten, gunstig te zijn. Vooral in agrarische gebieden met een natuur- of ecologisch beheer zijn grote dichtheden aangetroffen, soms samen met andere zeldzaamheden zoals de Kleverige poelslak *Myxas glutinosa* (fig. 12). In het rivierengebied is de soort in 2012 vastgesteld in strangen (dode rivierarmen) en sloten in de uiterwaarden van de IJssel. In de Biesbosch is de soort overwegend aangetroffen in bedijkte polders. Uitzonderlijk is de vondst van de Platte schijfhoren op een buitendijkse locatie in het zoetwatergetijdengebied: in de Oude Kat in de Sliedrechtse Biesbosch. Begin jaren '90 is de dijk om deze polder op twee locaties doorgegraven.

Fig. 11. Sloten in het laagveengebied met een grote diversiteit aan waterplanten vormen een optimale biotoop voor de Platte schijfhoren. Foto: Arno Boesveld.

Fig. 12. De Kleverige poelslak *Myxas glutinosa* is een zeldzame zoetwaterslak die net als de Platte schijfhoren bijzonder gevoelig is voor waterverontreiniging. Het verdient aanbeveling tijdens de inventarisaties naar de Platte schijfhoren ook altijd op deze bijzondere poelslak te letten. Foto: Adriaan Gmelig Meyling.

Verder met het verspreidingsonderzoek

In de periode 2004 tot en met 2011 is intensief gewerkt aan het onderzoek naar de verspreiding van de drie 'HabSlakken' (Boesveld et al., 2011a, b, c). Mede dankzij een subsidie van het Ministerie van Economische Zaken voor dit project kon Arno Boesveld voor twee dagen per week worden aangesteld.

Daarnaast hebben diverse vrijwilligers, waaronder leden van de Nederlandse Malacologische Vereniging (NMV), aan het inventarisatiewerk bijgedragen (fig. 13 en 14). Inventarisatie van de Habitatrichtlijn-slakken was en is een arbeidsintensief karwei: het gaat om heel kleine slakjes, waarvoor veel grondmonsters moeten worden uitgeplozen (Nauwe korfslak) en moeilijk toegankelijke moerasgebieden moeten worden onderzocht (Zegge-korfslak en Platte schijfhoren). Hoewel nog steeds niet alle kansrijke plekken in Nederland zijn onderzocht weten we nu veel meer over de verspreiding van deze slakken dan bij de start van het project. Ook is veel meer bekend over hun levenswijze en habitatvoorkeuren. Voor meer specifieke informatie hierover verwijzen we naar de uitgebrachte HabSlak-rapporten. Deze kunnen gratis worden gedownload van de website van Stichting ANEMOON. Zie www.anemoon.org/Publicaties/Artikelen en dan onder „rapporten - Natura 2000“. In mei 2012 is een nieuwe inventarisatieronde gestart. Het Ministerie van Economische Zaken heeft aan Stichting ANEMOON gevraagd om in de periode 2012-2017 in kaart te brengen of de soort zich heeft gehandhaafd op de reeds bekende locaties. Arno Boesveld gaat hier de komende jaren verder aan werken, ook dan hopelijk bijgestaan door leden van de NMV en andere vrijwilligers. Wie daarbij wil helpen kan contact opnemen met Adriaan Gmelig Meyling van Stichting ANEMOON (anemoon@cistron.nl).

Fig. 13. Diverse NMV-leden hebben een bijdrage geleverd aan het inventarisatiewerk. Hier: anemoon-excursie naar Terschelling, oktober 2008. Foto: Sylvia van Leeuwen.

Fig. 14: Inventariseren op Terschelling, oktober 2008.
Foto: Gab Mulder.

Dankwoord

Wij bedanken alle HabSlak-vrijwilligers en de mensen die hun waarnemingen bij waarnemingen.nl gemeld hebben. Hisco de Vries bedanken we voor het beschikbaar stellen van de data van waarneming.nl, Gab Mulder voor de foto en Hennie Roode en Anneke Jansen voor hun hulp bij de invoer van gegevens. Susan Hewitt bedanken we voor het nakijken van de Engelse samenvattingen van dit en de volgende twee artikelen in deze Spirula.

Geraadpleegde bronnen:

- BOESVELD, A., A.W. GMELIG MEYLING & I. VAN LENTE (2011a): Verspreidingsonderzoek. Mollusken van de Europese Habitatrichtlijn. Resultaten van het inventarisatiejaar 2011. Nauwe korfslak *Vertigo angustior*. – Stichting ANEMOON.
- BOESVELD, A., A.W. GMELIG MEYLING & I. VAN LENTE (2011b): Verspreidingsonderzoek. Mollusken van de Europese Habitatrichtlijn. Resultaten van het inventarisatiejaar 2011. Zege-korfslak *Vertigo moulinsiana*. – Stichting ANEMOON.
- BOESVELD, A., A.W. GMELIG MEYLING & I. VAN LENTE (2011c): Verspreidingsonderzoek. Mollusken van de Europese Habitatrichtlijn. Resultaten van het inventarisatiejaar 2011. Platte schijfhoren *Anisus vorticulus*. – Stichting ANEMOON.
- EUROPESE UNIE (1992): Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (Habitatrichtlijn).
- EUROPESE UNIE (2003): Habitatrichtlijn bijlage 2, gewijzigde versie. – Publicatieblad van de Europese Unie L 236 van 23.9.2003.

GITTENBERGER, E. & A.W. JANSSEN (red) (1998): De Nederlandse zoetwatermollusken. Recente en fossiele weekdieren uit zoet- en brakwater. – Nederlandse fauna 2. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV uitgeverij en EIS Nederland, Leiden.

GITTENBERGER, E., W. BACKHUYS & Th.E.J. RIPKEN (1984): De landslakken van Nederland. – KNNV uitgeverij, Utrecht.

KEULEN, S. (2007): De Nauwe korfslak in Limburg. – Natuurhistorisch Maandblad 95(5): 128-134.

KILLEEN, I.J. (2003): Ecology of Desmoulin's Whorl Snail *Vertigo moulinsiana*. Conserving Natura 2000 Rivers. Ecology Series No. 6: 1-27.

MIENIS, H.K. (2005): Development of a mollusc fauna in a storage reservoir for run off rainwater on the isle of Terschelling, The Netherlands, 2. – Ellipsaria, vol 7(3): 15-16.

ZANDVOORT, F. (2004): Excursie in West-Groningen: *Vertigo moulinsiana* in Groningen? – Spirula nr. 338: p. 47-49.

Een volledige literatuurlijst met alle HabSlak-publicaties is op te vragen bij de auteurs van dit artikel.

Adressen van de auteurs:

Arno Boesveld (h.dijkstra84@chello.nl)

Sylvia van Leeuwen (sylvia25@versatel.nl)

Adriaan Gmelig Meyling (anemoon@cistron.nl)

Jaap de Boer (j.h.de.boer@kpnmail.nl)

Nog meer nieuwe vindplaatsen van de Gekielde loofslak *Hygromia cinctella*

Henk K. Mienis

More new localities of the Girdled snail *Hygromia cinctella*

Summary. Some new localities of the invasive, exotic Girdled snail *Hygromia cinctella* are given. They were registered in October 2012 and September-October 2013 in the following municipalities: Terschelling (one of the Wadden Islands. province of Friesland) and Amsterdam, Velsen, Edam-Volendam, Zeevang and the Beemster, all in the province of North-Holland, the Netherlands. At least in North-Holland in gardens this snail seems to become as abundant as the European brown snail *Cornu aspersum*.

De vondsten

Ofschoon ik tijdens mijn bezoeken aan Nederland in het najaar van 2012 en 2013 veel minder naar de Gekielde loofslak *Hygromia cinctella* (Draparnaud, 1801) heb uitgekeken dan in de jaren daarvoor, konden toch zowel op Terschelling als in Noord-Holland diverse nieuwe vindplaatsen geregistreerd worden.

Terschelling

Op Terschelling heb ik de Gekielde loofslak voor het eerst gevonden op 5 oktober 2006. In Hoorn kropen toen diverse exemplaren over een witgekalkte muur die de afscheiding vormt tussen een tuin aan de Dorpsstraat en het pad dat aan de zuidkant van het kerkhof loopt (Mienis, 2007a-c). In de jaren daarna trof ik daar zo nu en dan nog een exemplaar aan, maar lang niet elke keer. Ik heb nooit in de tuin zelf kunnen kijken en ik weet ook niet of de tuin tot huisnummer 29 of 31 behoort.

Op 24 september 2012 trof ik tot mijn verrassing een Gekielde loofslak aan op het blad van een Schoenlappersplant *Bergenia cordifolia* in de tuin van Dorpsstraat 49 (de 'Parnassia appartementen') in Hoorn. In september 2013 trof ik daar diverse

exemplaren aan op andere planten. Deze tuin is niet alleen door een groot aantal andere tuinen gescheiden van de tuin nabij de kerk, maar ook nog door het Nieuw Schoolpad.

Deze invasieve exotische slak komt ook nog steeds op de oorspronkelijke vindplaats voor, want op 27 september 2012 kroop daar opnieuw een exemplaar rond op een muur die aan de bovenzijde bedekt is met Klimop *Hedera helix*. Waarschijnlijk komt de Gekielde loofslak op dit Waddeneiland, vooral in de dorpskern Hoorn, in nog meer tuinen voor.

Noord-Holland

De volgende vindplaatsen in Noord-Holland schijnen nieuw te zijn voor de Gekielde loofslak:

Gem. Amsterdam: Centrum, J.W. Siebbeleshof, binnenplaats, op tuinplanten, 4 oktober 2013; Buitenveldert, Neerkanne, in struiken tegenover no. 1, 8 oktober 2012; op de hoek van Brittenburg en Teilingen, op struiken, 2 oktober 2013; Zuid-Hollandstraat, op struiken, 2 oktober 2013; Zeelandstraat, op struiken, 2 oktober 2013; Nieuwedam, Beemsterstraat 80, in verwaarloosde tuin op brandnetels en andere onkruiden, 5 oktober 2012.